

ЦИМБАЛ Л. І.

к. е. н.

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

**ПАРАМЕТРИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

В роботі проаналізовано основні критерії розвитку вищої освіти, визначено напрями її зростання. Систематизовано фактори впливу, які визначають характер і динаміку як якісних, так і кількісних змін ринку освітніх послуг. Визначено та обґрунтовано основні індикатори розвитку системи вищої освіти. Охарактеризовано основні напрями розвитку системи вищої освіти, зокрема: економічний, соціальний, педагогічний, політичний, інституційний. Проаналізована класифікація механізмів державного управління при формуванні цілісної системи вищої освіти.

Ключові слова: ринок освітніх послуг, система вищої освіти, розвиток, зростання, критерії розвитку, параметри зростання вищої освіти.

ЦЫМБАЛ Л. И.

к. э. н.

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

**ПАРАМЕТРЫ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

В работе проанализированы основные критерии развития высшего образования, определены направления ее роста. Систематизированы факторы влияния, которые определяют характер и динамику как качественных, так и количественных изменений рынка образовательных услуг. Определены и обоснованы основные индикаторы развития системы высшего образования. Охарактеризованы основные направления развития системы высшего образования, в частности: экономический, социальный, педагогический, политический, институциональный. Проанализирована классификация механизмов государственного управления при формировании целостной системы высшего образования.

Ключевые слова: рынок образовательных услуг, система высшего образования, развитие, рост, критерии развития, параметры роста высшего образования.

TSYMBAL L. I.

candidate of economical sciences

Kyiv National V.P. Hetman Economic University

**PARAMETERS OF THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION
IN NATIONAL ECONOMY**

This paper analyzes the main criteria for the development of higher education, the directions of growth. Systematized influencing factors that determine the nature and dynamics of both qualitative and quantitative changes in the education market. Defined and justified main indicators of higher education. The characteristic of the main directions of development of higher education, in particular economic, social, educational, political, institutional. Analyzed the classification mechanisms of state control in the formation of an integrated system of higher education.

Keywords: education market, higher education, development, growth, development criteria, parameters of growth of higher education.

l.tsimbal@ukr.net

Постановка проблеми. Освіта виступає одним із найважливіших чинників розвитку суспільства. При цьому в умовах становлення суспільства знань розвиток освіти повинен мати випереджувальний характер, рівень її розвитку повинен відповідати новітнім вимогам, а не просто поточним потребам суспільства. Аналіз сучасної системи освіти та рівня її відповідності потребам суспільства можливий тільки на основі визначення основних індикаторів її розвитку.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Дослідженнями функціонування ринку освітніх послуг в Україні займається велика кількість науковців. Серед них В. Андрієнко, Є. Бойко, І. Каленюк, В. Кремень, В. Яблонський та інші. Окремі аспекти економіки освіти досліджувалися в працях зарубіжних вчених: А. Анчишкіна, С. Беякова, Г. Беккера, М. Блауга, Е. Денісона, В. Єврошина, Я. Мінцера, Я. Тінбергена та інших. При цьому питання визначення індикаторів та критеріїв якісного та кількісного розвитку системи освіти залишається мало висвітленим в науковій літературі, що спричинило необхідність вивчення теоретичних основ цього питання.

Мета статті полягає у визначенні основних індикаторів, критеріїв та параметрів розвитку вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Економічний розвиток передбачає якісні й структурні зміни в національних економіках як наслідок економічного зростання [1]. Таким чином можна виділити чинники, що впливають на економічний розвиток: людський капітал, капітал фінансовий і майновий, природні ресурси, технологія, культура. Відповідно достатня наявність цих чинників сприяє та активізує економічний розвиток і, відповідно, їх нестача спричиняє його уповільнення. В загальному розумінні економічне зростання передбачає зміну результатів функціонування економіки [2, с.304].

Визначається екстенсивне та інтенсивне зростання. Екстенсивне зростання передбачає збільшення виробничих потужностей в результаті збільшення факторів виробництва. А інтенсивне зростання передбачає підвищення виробничого потенціалу через вдосконалення технологій. Об'єднання цих типів зростання формує змішане (реальне) зростання, яке передбачає збільшення потужностей виробництва шляхом збільшення факторів і вдосконалення технологій.

А під поняттям «розвиток» вищої освіти мається на увазі саме наявність якісних змін у взаємодії попиту та пропозиції. Ці зміни можуть бути реалізовані у складі суб'єктів, структурі трансакційних витрат, процедурі укладення угод чи технології надання послуг, механізми захисту та реалізації прав учасників та ін.

Поняття «розвиток вищої освіти» передбачає велику кількість змін, які призводять до формування нового стану сфери вищої освіти. В першу чергу, це стосується зміни ринкових технологій, що потребує залучення інвестиційних ресурсів. Це передбачає можливість змін у організації угод, посилення маркетингової складової і, відповідно, зміни ролі інвесторів. Окрім цього, зміни можуть бути реалізовані через розширення складу операцій існуючих суб'єктів ринку освітніх послуг чи появу принципово нових суб'єктів (холдинги, інфраструктурні центри, фінансово-інвестиційні організації, інтегровані форми освітніх та наукових установ, які можуть мати регіональний характер). Наступний блок змін, який визначає розвиток вищої освіти, стосується нових видів освітніх послуг, які носитимуть більш системний характер і, відповідно, забезпечуватимуть системну кваліфікацію, яка відповідає швидко змінюваним потребам економіки. Як ще один вид якісних змін визначаємо появу нових форм навчальних закладів (наприклад, науково-освітніх кластерів), які включатимуть до своєї структури всі об'єкти інфраструктури. Такі кластери в результаті об'єднання зусиль великої кількості учасників ринку підвищують свою конкурентоспроможність та результативність.

Глобалізація вносить свої корективи, нові вимоги до системи вищої освіти. До сучасного розвитку системи вищої освіти висуваються нові вимоги, що спричинені появою суперечностей розвитку: підвищення масовості освіти та скорочення ресурсів; рівень освіти та рівень безробіття; інтернаціональна та локальна складова освіти; поширення комп'ютерних технологій та складність підготовки фахівців.

Глобалізація економіки, взаємопроникнення економічних систем потребують від системи вищої освіти підготовки універсальних фахівців, знання і навички яких будуть затребувані в умовах будь-якої національної системи. При цьому кожна національна економічна система вимагає забезпечення власних специфічних потреб, пов'язаних зі спеціалізацією та унікальністю локальних умов. Таким чином можна говорити про

необхідність створення програм, які б відповідали вимогам регіональних систем та включали в себе складові, які забезпечували б локальні потреби.

Таким чином, формування національної системи вищої освіти повинно ґрунтуватися на чітких засадах планомірного та цілеспрямованого розвитку та враховувати суперечності, які характерні для сучасного етапу розвитку сфери освіти та суспільства в цілому.

Фактори впливу визначають характер і динаміку як якісних, так і кількісних змін, які відбуваються на ринку освітніх послуг. Вони здійснюють великий вплив на майбутній стан системи, коригують її стан, можуть змінювати напрям чи вектор розвитку. Певні фактори не можуть контролюватися системою вищої освіти і вона лише повинна враховувати їх при визначенні пріоритетів розвитку. Інші ж фактори можуть бути змінені, або хоча б скориговані.

Загальні фактори впливу на розвиток системи вищої освіти можна поділити на чотири групи: організаційні, економічні, ринкові та інтеграційні (рис. 1).

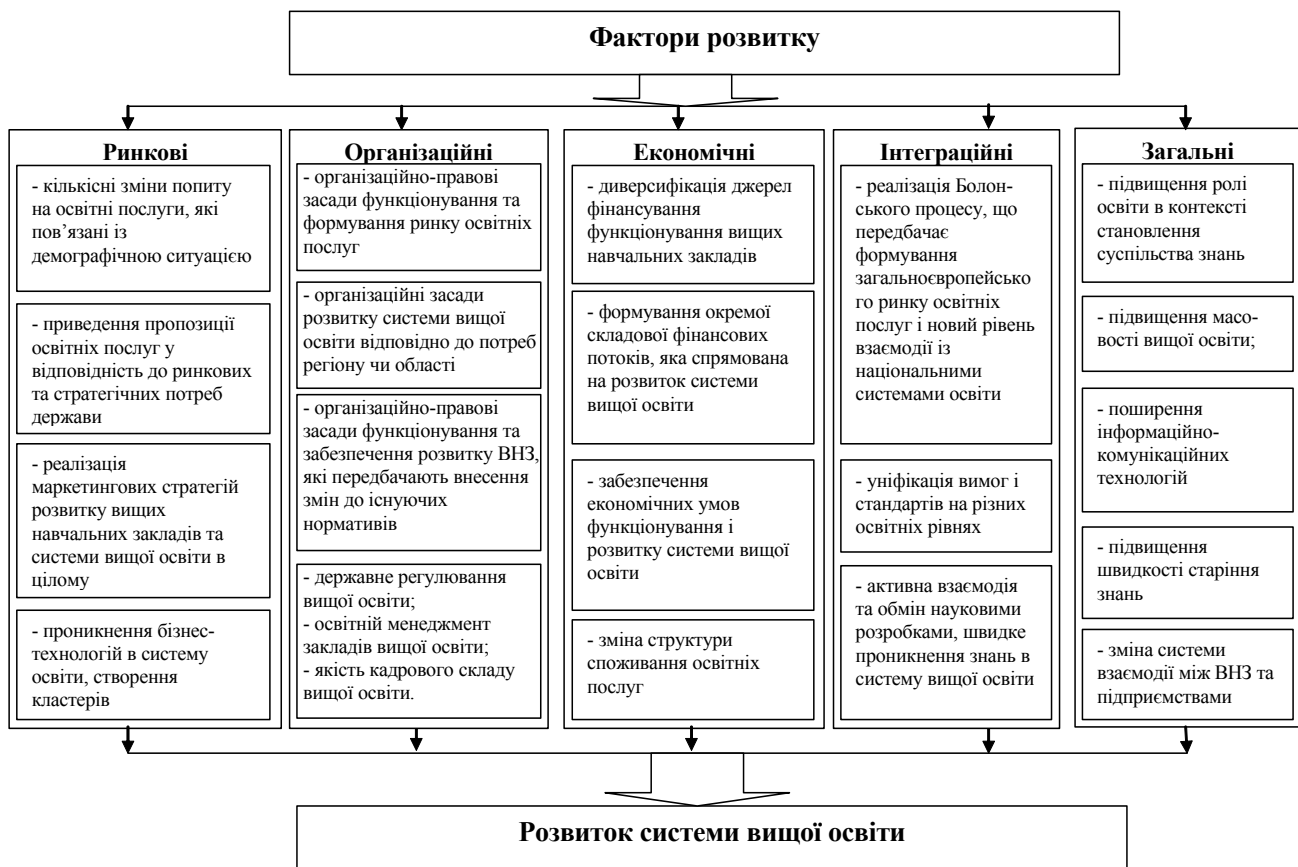

Рис. 1. Загальні фактори впливу на розвиток системи вищої освіти

Засади розвитку системи вищої освіти та пріоритетні напрями виокремлені в державних нормативних документах (Національна доктрина розвитку освіти). Проте такі визначення носять суто декларативний характер і досить часто не підкріплені сформованою системою індикаторів, відносно яких може оцінюватись стан і перспективи розвитку системи вищої освіти.

Саме тому варто виокремити основні індикатори розвитку системи вищої освіти. До них можна віднести індикатори (критерії), які відображають кількісні зміни в структурі системи вищої освіти та якісні параметри, які відображають ефективність її функціонування. Під поняттям «критерій» ми маємо на увазі ознаку, за якою здійснюється оцінка або класифікація. Такою ознакою можуть бути кількісні зміни (які виражаються в зміні певних індикаторів), якісні (внутрішня зміна індикаторів), інноваційні (зміни в продукуванні принципово нових продуктів) конкурентоспроможності (рейтингова оцінка) (таблиця 1).

Індикатори розвитку системи вищої освіти

Критерії розвитку	Показники розвитку
Кількісні	Збільшення закладів Збільшення викладачів Збільшення студентів Збільшення випускників Збільшення фінансування
Якісні	Поява закладів нового типу Підвищення рівня кваліфікації викладачів Підвищення успішності студентів Збільшення кількості дипломів з відзнакою Збільшення кількості працевлаштованих випускників
Інноваційні	Збільшення кількості наукових досліджень Збільшення кількості публікацій Збільшення кількості конференцій Підвищення комерціалізацію результатів діяльності Збільшення кількості патентів
Конкурентоспроможності	Місце вищих навчальних закладів в національних та міжнародних рейтингах

Основні критерії розвитку системи вищої освіти характеризуються кількісними та якісними показниками. Кількісні параметри виражають кількісні зміни в системі вищої освіти, тоді як якісні вказують на досягнення певних цілей.

До кількісних параметрів можна віднести кількість вищих навчальних закладів та динаміку їх зміни; кількість студентів їх структуру та динаміку; об'єми фінансування; витрати на одного студента; розширення матеріальних фондів вищих навчальних закладів; потужність та потенціал системи вищої освіти.

Критерії розвитку системи вищої освіти можна проаналізувати за основними напрямками розвитку вищої освіти. Систематизацію напрямів розвитку вищої освіти та їх коротку характеристику наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Напрями розвитку системи вищої освіти

Напрями розвитку	Ключові характеристики
Економічний	Передбачає досягнення високих показників забезпечення вищої освіти, фінансового забезпечення, економічних умов господарювання
Соціальний	Забезпечує досягнення соціальної рівності в суспільстві, підвищення показника індексу людського розвитку, підвищення індексу розвитку людського потенціалу, зростання добробуту
Педагогічний	Передбачає високоякісне викладання: рівень професійної підготовки викладачів, навчально-методичне забезпечення, наукове забезпечення, впровадження новітніх технологій в навчальний процес, запровадження нових форм роботи
Політичний	Стає передумовою політичної стабільності, політичної культури населення, формування громадської свідомості
Інституційний	Передбачає формування потужних закладів та інститутів державного регулювання, громадських організацій, які здійснюватимуть вплив на розвиток системи вищої освіти

Ефективний розвиток вищої освіти неможливий без оцінки критеріїв ефективності її функціонування та відповідного реагування системи управління.

Перебудова системи вищої освіти, її реформування неможливе без узагальненої концепції розвитку та бачення функціонування цілісної системи. Вирішення суперечностей,

які виникають внаслідок невідповідності та неузгодженості між цілями функціонування вищої освіти, її структурою та наповненням є першочерговим завданням. В цьому контексті механізми управління мають бути гнучкішими і орієнтованими не просто на поточне керівництво діяльністю, а в першу чергу на розвиток, на якісні зміни згідно з визначеними стратегічними пріоритетами і цілями.

В сучасних умовах зростає потреба в скороченні часу, який проходить від прийняття рішення до його реалізації, а отже більш конкурентними стають структури матричного типу. Досить часто управління зводиться до забезпечення поточних питань та тактичних рішень, в той час, коли потрібно формувати стратегічні плани розвитку. Адже без стратегічного плану розвитку жодна система чи окреме підприємство не матимуть перспектив.

Потреба суспільства в активному залученні до вищої освіти, збільшення масовості освіти призвели до зниження якості освіти та її формалізації. Нові умови господарювання потребують зміни не кількісних, а якісних параметрів освіти, пошуку нових форм роботи, управління, інноваційних технологій.

Подолання кризових явищ неможливе лише на основі саморегуляції розвитку системи вищої освіти та реалізації основних її функцій. Це може призвести до виникнення стихійних поодиноких явищ, які будуть спрямовані на досягнення цілей окремо взятих регіонів чи навчальних закладів. Саме тому система управління покликана визначати пріоритети розвитку сфери освіти.

Докорінна зміна системи освіти потребує велику кількість часу, людських та фінансових ресурсів. Саме тому необхідно проаналізувати сучасний стан системи управління сферою освіти.

Згідно з Національною доктриною розвитку освіти «сучасна система управління сферою освіти розвивається як державно-громадянська», при цьому визначається потреба у врахуванні регіональних особливостей, тенденцій до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг [3].

Основними напрямками модернізації управління освітою держаними нормативно-правовими документами визначено децентралізацію управління, оптимізацію державних управлінських структур, перерозподіл функцій між центральними та місцевими органами влади, програмно-цільовий метод управління, поширення контролю і залучення громадськості, формування системи моніторингу ефективності управлінських рішень та їх впливу на якість освітніх послуг, удосконалення механізму ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів.

Аналізуючи систему управління вищою освітою в Україні, можна виділити наступні рівні: макро-, мезо- та мікрорівень.

Основною задачею макрорівня є визначення місця і ролі системи вищої освіти в національній економіці, основних правил і можливостей взаємодії з іншими галузями господарювання, формування нормативно-правової бази, взаємоузгодження інтересів різних суб'єктів господарювання та ін. [4]. На мезорівні відбувається визначення правил функціонування, моніторинг та оцінювання функціонування системи вищої освіти, відповідності сучасного стану освіти із заданими параметрами та індикаторами розвитку, стратегічних напрямів та пріоритетів розвитку, узгодження регіональних інтересів розвитку. Це передбачає взаємоузгодження інтересів розвитку вищих навчальних закладів та локальних умов, в тому числі і співпрацю з місцевими органами самоврядування. Мікрорівень передбачає управління конкретними вищими навчальними закладами, ведення господарської діяльності та ін. Цей рівень передбачає вирішення конкретних завдань управління вищим навчальним закладом. Таким чином, основна мета взаємодії між цими рівнями полягає у реалізації саморегуляційних можливостей системи та зовнішніх правил функціонування.

На мезорівні повинні бути розроблені стратегічні плани розвитку галузі, визначено пріоритети та необхідні кроки вирішення основних питань. Саме на цьому рівні визначаються показники, які будуть мірилом ефективності функціонування галузі.

Визначаються плани розвитку регіонів із врахуванням потенціалу вищих навчальних закладів та взаємоузгодження функціонування ВНЗ із локальними умовами і потребами.

Таким чином взаємоузгодження функцій та видів діяльності системи вищої освіти відбувається на двох основних рівнях: перший передбачає узгодження функціонування сфери освіти в межах національного господарського комплексу, другий рівень визначає систему цілей розвитку саме системи освіти як окремої галузі господарювання.

Економічні та управлінські взаємозв'язки в сфері освіти виникають між установами та відомствами, які мають різне підпорядкування, різні цілі функціонування. Саме тому розробка комплексу заходів щодо підвищення ефективності функціонування системи вищої освіти повинна бути спрямована на створення механізмів щодо регулювання як існуючих систем, так і стимулювання розвитку кластерних утворень та ініціатив.

Відповідно до цілей функціонування системи управління можемо виділити механізми управління. Так, згідно з В.М. Шевченко узагальнена класифікація механізмів державного управління розглядається за функціональним призначенням, за суб'єктами та об'єктами управління (рис. 2) [5].

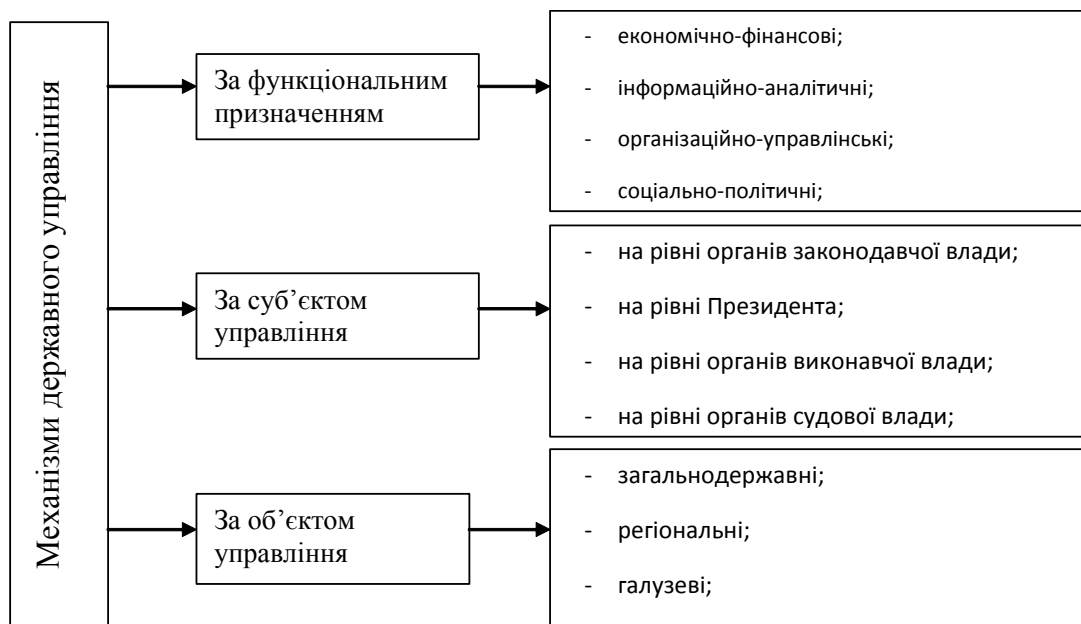

Рис. 2. Класифікація механізмів державного управління

Врахування всіх інструментів та механізмів державного управління є необхідним при формуванні цілісної системи вищої освіти [6].

Таким чином система управління вищою освітою в сучасних умовах є досить розгалуженою та потребує удосконалення виходячи із забезпечення стратегічних інтересів розвитку галузі освіти. При цьому механізми державного управління системою вищої освіти передбачають наявність забезпечення: правового, нормативного, інформаційного та економічного.

Відповідно до аналізу критеріїв та параметрів розвитку вищої освіти варто зазначити, що система управління потребує змін. Нинішня система управління передбачає тільки відтворення системи вищої освіти і контроль за її функціонуванням, в той час як вимоги сьогодення передбачають її розвиток. Таким чином, система управління вищою освітою повинна бути спрямована саме на розвиток. Це вимагає не стільки зміни механізмів, скільки зміни процесу та структури управління, і, відповідно, методів задля досягнення поставлених цілей. Як уже було визначено раніше, основною метою управління системою вищої освіти є її активний розвиток в нових умовах господарювання. При цьому визначення чітких критеріїв, напрямів, параметрів та факторів розвитку вищої освіти в системі національної економіки повинно стати теоретичним підґрунтям практичної реалізації стратегії розвитку.

Висновки. Подальший розвиток системи вищої освіти, її входження у європейський світовий простір неможливий без виокремлення нових завдань та нових утворень в системі управління. Це потребує створення нової нормативно-правової бази, удосконалення процедур ліцензування та акредитації, формування нової системи контролю над діяльністю навчальних закладів, яка б відповідала основним параметрам та напрямам розвитку системи вищої освіти.

Список використаних джерел

1. <http://slovopedia.org.ua/29/53397/10788.html>
 2. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / [за ред. Григорука А.А., Палюха М.С.]. – Тернопіль, 2002. – 304 с.
 3. Про Національну доктрину розвитку освіти [Електронний ресурс] : указ № 347/2002 : [затв. Президентом України 17 квітня 2002 року]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/151.html>
 4. Ніколаєнко С.М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства Ніколаєнко С.М. – К. : Знання, 2005. – 309 с.
 5. Шевченко В.М. Механізми реалізації державної політики у сфері вищої освіти в умовах інноваційного розвитку України / В.М. Шевченко // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=139>
 6. Салила С.Я. Фінансове забезпечення вищої освіти : [монографія] / Салила С.Я. – Запоріжжя : ЗЦНТЕІ, 2007. – 252 с.
-